

Edició de Maria Campillo

ALLEZ! ALLEZ!

Escrits del pas de frontera, 1939

ALLEZ! ALLEZ!

Maria Campillo (ed.)

ALLEZ! ALLEZ!

Escrips del pas de frontera, 1939

L'AVENÇ
Barcelona
2025

Aquest llibre és una nova edició de l'aparegut el 2010 també a L'Avenç.

Barcelona, desembre de 2025

© de la selecció i edició de textos, i de la introducció, Maria Campillo

© dels textos, els autors o els seus hereus. I, específicament,

© Hereus de Carles Fontserè, 2007

© Núria Pi-Sunyer, 2006. Llicència atorgada per Raval d'Edicions S.L.U.

© Hereus de Vicenç Riera Llorca, 1991

© Hereus de Josep Trueta, 1977

© Hereus d'Edmon Vallès, 1980

© Hereus Ferran Soldevila, 1971. Llicència atorgada per Edicions 62, S.A.

© Hereus d'Agustí Centelles, 2009. Llicència atorgada per Columna Edicions Llibres i Comunicació, S.A.U.

© 2003 by Hereus d'Otilia Castellví. 2003 by Quaderns Crema, S.A.U.

© 2002 by Hereus de Sebastià Gasch. 2002 by Quaderns Crema, S.A.U.

© d'aquesta edició, L'Avenç, S.L., 2025

Mallorca, 221, sobreàtic

08008 Barcelona

www.lavenc.cat

www.llegirencatala.cat

L'Avenç forma part de l'Associació d'Editorials Independents Llegir en Català.

Disseny i composició: L'Avenç

Il·lustració de la coberta: L'estació del Voló-el Pertús plena de refugiats espanyols en una imatge publicada al diari Excelsior entre 28/1-16/2/1939. © Fons Excelsior/Presse Sports

Mapa: Del tríptic 'Retirada i camins de l'exili' / Memorial Democràtic

THEMA: DND 1DSE-ES-J 2ADC 3MPBGJ-ES-B

ISBN: 978-84-18680-61-8

Dipòsit legal: B. 23101-2025

Imprès a Gráficas 94

Es reserven tots els drets.

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública

o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada

amb l'autorització dels seus titulars, amb excepció prevista per la llei.

Adreça a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics)

si necessita reproduir algun fragment d'aquesta obra

(www.conlicencia.com; 93 272 04 47).

TAULA

Passar la ratlla. Una experiència a moltes veus	9
Pere Quart.	19
Pere Calders.	21
Antoni Rovira i Virgili.	26
C.A. Jordana.	43
Carles Riba.	58
Francesc Trabal.	60
Ferran Planes.	64
Xavier Benguerel.	69
Ferran Soldevila.	85
Clementina Arderiu.	88
Rosa Maria Arquimbau.	90
Lluís Ferran de Pol.	94
Teresa Pàmies.	105
Avel·lí Artís-Gener.	113
Domènec de Bellmunt.	136
Manuel Cruells.	140
Artur Bladé i Desumvila.	143
Joan Sales.	157
Josep M. Poblet.	160
Alexandre Cirici.	171
Josep Trueta.	181
Vicenç Riera Llorca.	185
Pere Bosch-Gimpera.	188
Edmon Vallès.	192

Maurici Serrahima.	207
Josefa Armangué.	219
Joan Baptista Xuriguera.	227
Ramon Pla.	237
Miquel Guinart.	240
Víctor Alba.	245
Jaume Pla.	249
Otília Castellví.	255
Carles Fontserè.	261
Carles Pi i Sunyer.	267
Norbert Orobitg.	275
Josep Pous i Pagès.	279
Sebastià Gasch.	281
Magí Murià.	290
Montserrat Julió.	299
Núria Pi-Sunyer.	317
Agustí Centelles.	321
Nota sobre els autors.	327
Índex onomàstic.	333
Índex toponímic.	337

PASSAR LA RATLLA
UNA EXPERIÈNCIA A MOLTES VEUS

«Perquè ens perdoni la guerra,
que l'ensagna, que l'esguerra,
abans de passar la ratlla,
m'ajec i beso la terra
i l'acaronó amb l'espátlla»
Pere Quart, *Corrandes d'exili*

Aquests versos del poeta Pere Quart, apareguts el 1947 dins el poemari *Saló de tardor*, publicat a Santiago de Xile poc abans que el seu autor retornés a Catalunya, volien sintetitzar una experiència que, en la seva formulació primera i desconeguda, la del desembre de 1939 (la que reproduïm ací per obrir el volum) encobreix públicament l'expressió física que poden provocar algunes formes de la pèrdua. Expressió —la de besar una terra malmesa i ensagnada— que no amaguen altres relats dels companys de peripècia (el de Francesc Trabal o el de Xavier Benguerel) que foren testimonis d'un acte de contrició escenificat per algú que no és culpable. I és que, com ens recorda Josep Maria Pobleu en les seves memòries, «passat un temps algú diria que l'exili significava, per a molts de nosaltres, l'expiació de la culpa d'un pecat que no havíem comès».

«Passar la ratlla», l'acte material de travessar la frontera, és el tema principal dels relats que formen aquest llibre. Un acte derivat d'una realitat indefugible per aquells que marxen: la de formar part dels «perdedors» de la guerra; fins i tot la d'identificar-se com a perdedors pel fet de marxar. Un acte, però, que transporta alhora una gran càrrega simbòlica, de la qual la majoria de narradors són conscients, i que parteix, en primera instància, del contingut metafòric de «la ratlla», a la qual molts es refereixen, obviant la seva condició de línia imaginària. Vicenç

NOTA. Aquest llibre s'ha fet dins el marc del projecte FFI2008-0304/FILO-Cultura i literatura a Catalunya, 1939-1959.

Riera Llorca hi ironitza explícitament a partir d'un capità que vol caminar seguint «la ratlla de la frontera», com si es trobés transitant per un mapa o com aquell personatge que volia tocar «el meridià».

El cas és que la ratlla de la frontera, doblement imaginària, a més, pel fet —i d'això en són conscients, també, la majoria dels que escriuen— que el Rosselló és terra catalana dintre l'estat francès, adquireix un estatus gairebé corpori, magnificat, encara, per la necessitat imperiosa de visats, de «papers» per passar-la. I aquella abstracció, la convenció que ha configurat de forma arbitrària els estats moderns resulta que, en el moment de la retirada davant la imminent ocupació del país per les forces franquistes, congria totes les esperances. I admet totes les accepcions. En primer lloc la de fita: arribar a la ratlla esdevé una obsessió, i el camí cap a la frontera és per als fugitius (que són «riuada» per alguns, «allau», «legió», «ramat» per a d'altres) una cursa d'obstacles, en el millor dels casos. En el pitjor, la immersió en el darrer acte d'un naufragi. Després, la ratlla significarà la salvació («la ratlla salvadora», dirà Artur Bladé), perquè «d'un costat» hi ha els bombardeigs, la por, els vestigis de la desfeta final en tot i en tots, i a «l'altra banda» hi ha un món que hom imagina, i fins i tot percep (en l'endrec del paisatge o en l'existència del pa blanc) pacífic i segur.

Però «passar la ratlla», més enllà de la relativa seguretat de la pau (immediatament clivellada a causa de l'indole de l'estatus de refugiat a França) vol dir, sobretot, per a molts, la materialització d'una nova identitat, personal i col·lectiva, associada a la derrota: la consciència d'una pèrdua, d'un trencament, que és el del territori físic però també el d'un espai i el d'un temps (dins els quals hom ha construït i ha menat la vida) definitivament perduts. Qualsevol fet aparentment insignificant posa en evidència, com escriu Pere Calders, «que alguna cosa, en la nostra vida, s'ha trencat per sempre». Formen part d'aquesta multitud de perdedors, que fa pensar en les grans migracions històriques o els èxodes bíblics, persones de tota edat i condició: soldats i civils, dones, nens i vells. Passen la frontera —per diferents passos, per carreteres o per camins de muntanya— dirigents polítics i militars, mestres, intel·lectuals compromesos (els quadres de la República, en definitiva), homes i joves de diferents llevs de l'exèrcit en retirada, militants anònims de partits i sindicats, o simples antifranyistes sense cap filiació concreta, famílies senceres endutes per la por. Les xifres actualitzades parlen de 460.000 persones (uns

220.000 militars, la resta civils) entre les acaballes de gener i les de febrer del 1939, quan va passar el gruix més considerable. Una munió de gent que baixava pel faldar de la muntanya («com una plaga de formigues» segons Carles Fontserè) i «es desglaçava» (una imatge, la del desglaç, que comparteix Carles Pi i Sunyer amb Rovira i Virgili) en un allau d'aigües desbordades que tindria diferents destins «a l'altra banda». El més cruel, potser el més inesperat, el dels camps de concentració.

Així, perquè moltes vides van quedar marcades per uns nous destins, l'exili republicà del 1939 va restar registrat en diferents formes de la literatura memorialística, autobiogràfica i ficcional, i el fet de «passar la ratlla» constitueix sempre un motiu significant perquè defineix simbòlicament l'abast de la pèrdua, el final d'una etapa i l'inici d'una altra. Aquest llibre aplega un ventall representatiu de relats que reflecteixen aquesta experiència, escrits per quaranta-un autors de diversa condició: historiadors, periodistes, poetes, novel·listes, polítics, mares de família, metges o artistes plàstics. Hem seleccionat des dels textos més clàssics (com els d'Antoni Rovira i Virgili, Xavier Benguerel, Artur Bladé i Desumvila, Avel·lí Artís-Gener "Tísner", Lluís Ferran de Pol o Teresa Pàmies), fins als d'aparició més recent (els de Carles Fontserè, Sebastià Gasch, Montserrat Julió o Agustí Centelles). I d'altres menys difosos (els d'Edmon Vallès, Otilia Castellví o Jaume Pla, entre molts més), o desconeguts fins ara (el de Pere Calders o el de Francesc Trabal).

Constitueixen, tots ells, una ampla representació d'origens socials, adscripcions ideològiques, dedicacions laborals i militàncies polítiques (evidentment, dins el ventall de partits addictes a la República). I, també, de models literaris, atès que recollim ací des de la primera ploma del país, el poeta Carles Riba, catedràtic de grec, crític literari i traductor dels clàssics, fins als dietaris o memòries de persones que, no havent escrit mai abans de la guerra, comencen a fer-ho aleshores, sovint ja al front (cas dels soldats-escriptors) per mirar d'explicar-se quotidianament en els fulls d'un diari una realitat inèdita, per registrar-la o per preservar l'ordre moral. O ho faran més tard en unes memòries, escrites habitualment en la maduresa, per deixar constància, a través del record, d'una experiència significativa que sovint s'ha revelat determinant al llarg de la vida.

Entre aquests dos pols, es troben els periodistes i escriptors joves, mobilitzats (podríem dir-ne els escriptors-soldats), com Pere Calders, Lluís Ferran de Pol, Avel·lí Artís-Gener, Domènec de Bellmunt, Manuel

Cruells, Bladé i Desumvila, Joan Sales, Vicenç Riera Llorca o J.B. Xuriguera. I es troben, també, els que, més grans, han estat responsables d'assegurar la continuïtat de la vida cultural catalana, organitzant tota mena d'iniciatives per al front i la rereguarda (les Biblioteques del Front, el Casal de la Cultura o la Institució de les Lletres Catalanes) i fent sentir la seva veu a la ràdio, a la premsa, o a través de publicacions literàries de qualitat, com la *Revista de Catalunya* o el setmanari *Meridià*. La majoria dels membres de la Institució de les Lletres Catalanes (que aplegava el bo i millor de la intel·lectualitat del país) i dels redactors d'aquestes publicacions van marxar a l'exili, començant pel venerable Mestre Fabra (que hi va morir) i alguns n'han parlat. Recollim ací un full del dietari de l'escriptor Josep Pous i Pagès i un altre de l'historiador Ferran Soldevila; un fragment d'una carta de Carles Riba; el poema de Pere Quart (Joan Oliver); una conferència dictada a Xile per Francesc Trabal (que formava part, com Oliver, de l'avantguardista Colla de Sabadell); un conte de C.A. Jordana (qui, com Trabal, va morir a Xile); dues «versions» de Xavier Benguerel, servides per dues formes d'escriptura diferents i complementàries: una novel·la i unes memòries (on apareixen amb el seu nom real els «personatges» de la novel·la). I un fragment del primer llibre de memòries que va sortir a l'exili (a Buenos Aires, el 1940), escrit per l'historiador i diputat del Parlament de Catalunya Antoni Rovira i Virgili, que tampoc no va tornar al país.

Però a més dels professionals de les lletres, han escrit records o memòries altres professionals dels anys de la República, d'àmbits ben variats, des de Pere Bosch-Gimpera, catedràtic d'història antiga i rector de la Universitat de Barcelona (i conseller de justícia del darrer govern de la Generalitat, 1937-1939), que hauria de prosseguir la seva brillant carrera a Mèxic, al metge Josep Trueta (ben respectat pels aliats durant la Segona Guerra Mundial a causa dels seus estudis sobre les ferides de guerra), l'advocat (a més d'assagista i novel·lista) Maurici Serrahima o l'innovador crític d'art i d'espectacles Sebastià Gasch, col·laborador de *Mirador* i de *Meridià*. I també artistes plàstics, com Carles Fontserè, autor dels cartells més divulgats de la guerra civil. O dirigents polítics, com Carles Pi i Sunyer, economista, que havia estat alcalde de Barcelona i ocupava, en el moment de la sortida, la Conselleria de Cultura.

Naturalment, cada un dels àmbits (els que es mouen en les esferes governamentals, els soldats, els que passen amb cotxe, els que passen a

peu o els que passen per la muntanya, els que van sols, en grups d'homes, en grups de dones, amb la família...) aporta, en aquest llibre, informacions distintes, preocupacions i «climes» diferents, malgrat la similitud de l'episodi nuclear. En aquest sentit són particularment interessants els records d'aquells que en passar la frontera eren homes i dones joves, com Pere Calders, Alexandre Cirici, Otilia Castellví o Teresa Pàmies. El primer, que forma part d'un exèrcit al qual es va incorporar com a voluntari, expressa les seves pèrdues d'home civil; el segon proporciona l'experiència d'uns universitaris que van a parar a un camp de concentració insòlit, muntat en una escola; i les dues noies són dos exemples paradigmàtics d'actuació política en dues formacions marxistes antagòniques: Teresa Pàmies, de les Joventuts Socialistes Unificades (joventuts del PSUC), i Otilia Castellví (POUM).

Com també són molt atractius els records de dues dones que aleshores, el 1939, eren molt jovenetes i que representen, també, dos àmbits distints dintre el ventall dels exiliats: els de Núria Pi-Sunyer, filla de Carles Pi i Sunyer que, si bé el 1939 era ja a França, explica la sortida d'alguns nuclis de la seva família, extensa, ramificada i políticament compromesa (marxaren a l'exili una quarantena); i els de la filla d'un treballador de Mataró, afiliat al PSUC, Montserrat Julió, que va passar la frontera als deu anys. Malgrat tot, a «la ratlla» els pares de les dues noies no coincidien per primera vegada: com a conseqüència dels fets del 6 d'octubre de 1934 els dos havien estat tancats al vaixell Uruguay.

Ara bé, malgrat que el gruix de testimonis que recollim van sortir en l'espai de menys d'una mesada, entre gener i febrer del 1939, n'hi ha que marxen més tard per diversos motius: Ferran Planes va fugir «per por i per vergonya», escriu, en sortir d'un camp de concentració franquista, i passà a França al juliol del 1939. Poc després ho feia Otilia Castellví que, com a militant del POUM, es trobava en una txeca el 26 de gener, quan les tropes franquistes ja eren a la Diagonal. El darrer (d'aquest llibre) en travessar la frontera és un periodista de ploma molt combativa, també afiliat al POUM: Víctor Alba (Pere Pagès), que va passar uns anys a la presó abans de poder marxar.

Per atendre tota aquesta diversitat, que inclou un «pas de frontera» per mar (el de Maurici Serrahima, que s'embarcà en el *Sirocco* al Marisme) hem procurat que els textos dels diferents autors «expliquessin» les individualitats de cada cas, i doncs, en la mesura del possible (si l'es-

crit ho dona) els hem fet partir dels mòbils (en alguns casos ja són evidents) o de l'origen de la decisió de marxar; o els hem fet parlar de comiats, de les dificultats del camí. I del final d'aquesta primera estació de l'exili: força escrits (els dels soldats mobilitzats, especialment) acaben (els fem acabar) amb l'entrada a diferents camps de concentració. Alguns dels nostres autors tenen més sort i, malgrat el problema de la manca de permís per circular (de «papers», en definitiva), són assistits per comitès internacionals d'ajut, de caràcter polític, social o universitari. O els seus serveis són reclamats ràpidament (el doctor Trueta, que es traslladà tot seguit a Anglaterra). O bé són auxiliats per coneguts, o per desconeguts (com el famós notari Guiu de Prats de Molló), per familiars o amics. Fins i tot n'hi ha un, Miquel Guinart, a qui una antiga amistat aconseguí registrar com a «turista»!

La diversitat de les experiències individuals es correspon també amb les moltes maneres d'escriure:¹ de l'estil concís d'alguns periodistes (però també de Pous i Pagès o de Bosch-Gimpera) o de les anotacions breus del fotògraf Agustí Centelles (o les sincopades de Sebastià Gasch) a la narració altament literària d'uns fets més que reals (la situació dels sanitaris en retirada) que proporciona Artur Bladé i Desumvila. Passant per la mirada d'un cineasta, Magí Murià, que parla de les «rengles d'espectadors» d'una escena determinada, o la de "Tísner", un cronista nat, que «acompanya» o «deixa» els seus personatges a la manera de Ramon Muntaner.

A banda dels temperaments personals, molts usos estilístics venen condicionats, també, pel moment de l'escriptura,² per la coetaneïtat o la proximitat dels fets (en el dietari o la carta); o a l'inrevés, per la inter-

1. No hem fet pràcticament cap intervenció sobre la llengua, llevat de l'actualització ortogràfica i toponímica, i de la puntuació quan era imprescindible per a la comprensió del text. Per tal d'unificar el material, hem suprimit les notes en els casos d'edicions amb anotacions de l'autor o, eventualment, de l'editor.

2. Els sis primers, per exemple, formen un bloc compacte pel moment en què s'escriuen (1939-1940), però, per la resta, el lector ha de tenir en compte que el moment de l'escriptura pot estar molt allunyat del de la publicació (cas d'Agustí Centelles) i sovint el procés d'elaboració no és exactament datable. Aquest extrem, i el de cercar una qualsevol forma d'ordenació que no compartimentés les diferents experiències en gèneres o modalitats temàtiques (i no separés, per exemple, militars, civils, dirigents, intel·lectuals, etc.) ens ha decidit a organitzar els textos per ordre de publicació de la primera edició (excepte en el cas d'un mateix autor amb dos textos, que apareixen agrupats).

posició de les formes del record en la memòria, aquest país estrany alterat pel pas del temps, i modificat, també, pel coneixement de l'envergadura que una determinada experiència ha tingut en el balanç d'una vida. O simplement, pel jo «madur» que reescriu la persona jove que va ser. Pel que fa a aquest darrer aspecte, el text d'Edmon Vallès constitueix un model de consciència del gènere autobiogràfic, en acarar (en lletra cursiva) els records i reflexions de la maduresa al seu dietari de soldat de divuit anys. I és que l'experiència pròpia admet una gamma extensa de modalitats, del dietari personal a la crònica periodística, de l'autobiografia a les memòries poc o molt autobiogràfiques; de la carta privada a la crònica familiar (la de Josefa Armangué), o nacional (la de Rovira i Virgili). Sense oblidar els gèneres ficcionals amb empelts autobiogràfics o testimonials, com el conte de Jordana, la novel·la de Xavier Benguerel o la de Rosa Maria Arquimbau. Ni, encara, entre els periodístics, les entrevistes: la que recull "Tísner" en un reeixit exercici d'hibridesa genèrica; la que li va fer Montserrat Roig a Clementina Arderiu. Ben significativa: la poetessa convergeix en el record d'Antonio Machado amb el seu marit, Carles Riba, el qual esmenta el poeta «més il·lustre», mentre que a ella li sembla, en aquell moment, la viva imatge de la desolació.

I és que entre aquests textos (sobretot, entre els procedents d'autors d'ambients afins, però no únicament) es produeix una notable circulació de persones esdevingudes, al llibre, gairebé «personatges». Així, sobre un fons de figures senyeres (el President Companys, Juan Negrín, Jaume Miravittles o Pompeu Fabra) seguim un Bosch-Gimpera atrafegat aconseguint visats i papers, diversos Pi i Sunyers en diferents comeses, coneguts dirigents governamentals escampats pels masos fronteres, o el grup de vuit escriptors, encapçalats per Francesc Trabal, que travessaren la carena «una nit de lluna plena». Una nit «inoblidable», segons Sebastià Gasch.

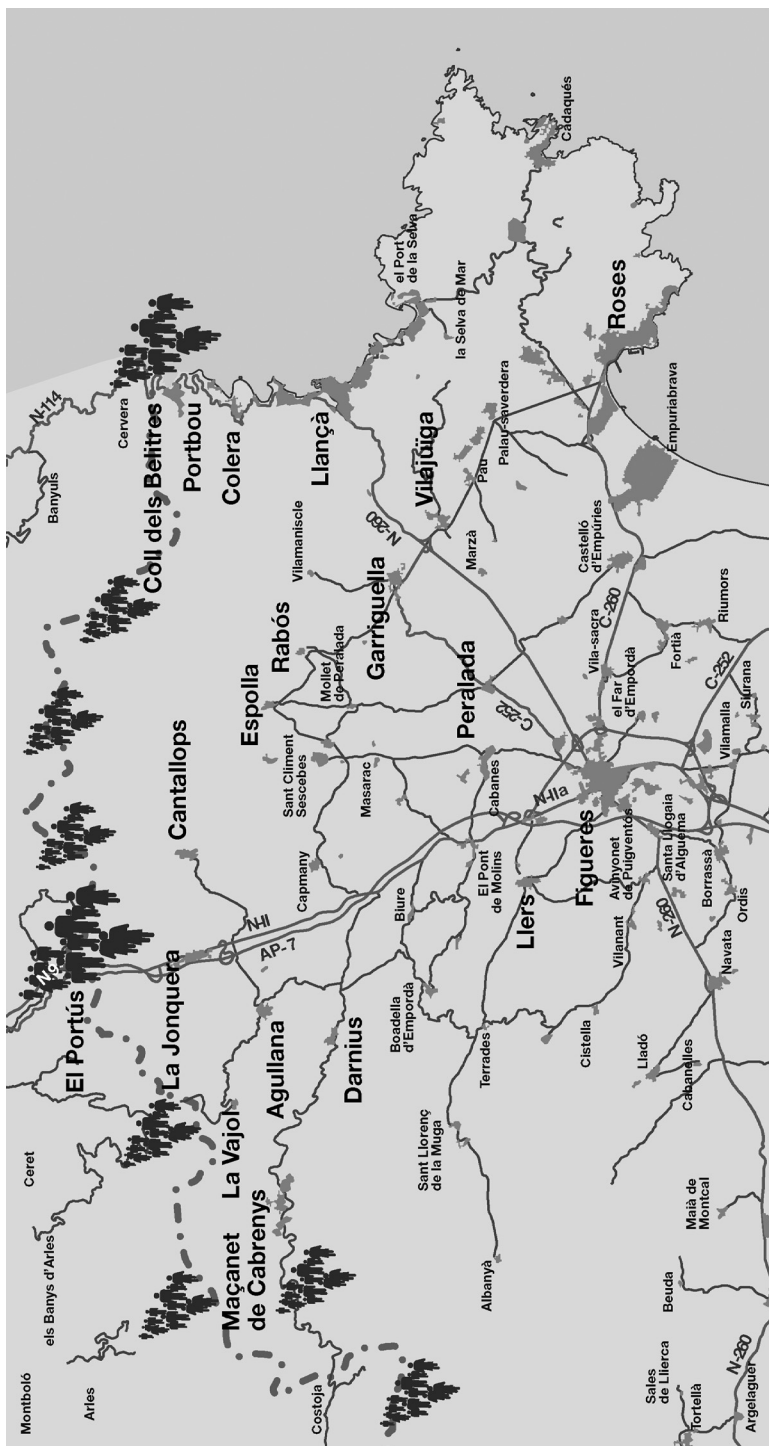
Així devia ser, perquè si en una cosa coincideixen escrits coetanis i posteriors, homes i dones de la més diversa edat i condició, és en l'exactitud d'alguns detalls i d'algunes de les circumstàncies compartides, que apareixen sempre, reproduïdes en diferents colors, com els motius que componen les tesselles d'un mosaic: el fred, l'amuntegament i la desorientació de Girona, els bombardeigs de Figueres, l'emoció en passar «la ratlla» (i si no és així, com el cas de Ferran Soldevila, es fa estrany),

la venda de rellotges o joies a canvi d'alguns francs, l'obsessió pels «papers», els cafès com a refugi, la visió nevada del Canigó. Ferran de Pol coincideix amb Norbert Orobí en què uns suposats tres quilòmetres que falten per arribar al camp de concentració de Sant Cebrià són molts més, i amb d'altres concentrats coincideix en la condició animal, infrahumana, que defineix els camps, i doncs s'avança al títol de Primo Levi (*Si això és un home*), com s'avança Trabal a la definició novel·lística i cinematogràfica d'una guerra com «El dia més llarg». Així, formes de la realitat i de l'escriptura acaben creuant-se. I «personatges» aleshores sense cap mena de relació, també: en aquell moment, la nena de deu anys Montserrat Julió no pot saber que, quan sigui una actriu prestigiosa a Santiago de Xile, coneixerà Xavier Benguerel i Joan Oliver, i que més endavant estrenarà a Barcelona la traducció que el poeta va fer de Pigmalí; o que posarà la seva veu en la gravació dels versos de Carles Riba.

Ara bé, si dins el conjunt hi ha algun motiu reiterat que sobresurt és el del crit *Allez! Allez!* que empenyia els fugitius cap a no saben on. Un crit que va sentir-se de forma ininterrompuda durant molts dies i que, segons registra Jaume Pla, va ser malentès per alguns refugiats del sud que interpretaren que hom els saludava cridant *Olé, Olé*. Molts es refereixen al crit d'*Allez!* però també, significativament, a l'altra cara de la moneda: el pa que hom va repartir, un motiu d'extenses connotacions simbòliques i bíbliques, que contraposa el pa negre de l'espai de la guerra (rememorat per Jordana al conte «Pa francès») al pa blanc de l'espai de la pau. Una pau, ni que sigui transitòria i condicionada, que és allò que delimita i defineix l'altre costat de la ratlla. El tema, en definitiva, d'aquest gran relat d'autoria múltiple sobre el primer escenari de l'exili, una de les experiències més decisives que poden afectar la condició humana.

Maria Campillo, estiu del 2010

RETIRADA I CAMINS DE L'EXILI A L'ALT EMPORDÀ

Al llarg del temps, i en qualsevol exili, el pas de la frontera ha estat un fet nuclear en el record dels seus protagonistes; i això perquè travessar «la ratlla» imaginària marca simbòlicament l'abast de la pèrdua, el final d'una etapa i l'inici d'una altra. L'exili republicà del 1939 va quedar registrat en diferents formes de la literatura memorialística, autobiogràfica i ficcional, i el fet de «passar la ratlla» constitueix sempre un motiu significant.

Aquest llibre aplega un ventall representatiu de relats que reflecteixen aquesta experiència, escrits per quaranta-un autors de diversa condició: escriptors-soldats i soldats-escriptors, polítics, historiadors, novel·listes, poetes, mares de família, metges o artistes plàstics. S'hi han seleccionat des dels textos més clàssics (com els de Rovira i Virgili, Artur Bladé Desumvila, Tísner, Lluís Ferran de Pol o Teresa Pàmies), fins als d'aparició més recent (els de Carles Fontserè, Sebastià Gasch, Montserrat Julió o Agustí Centelles). I d'altres menys difosos (els d'Edmon Vallès i Otília Castellví, entre molts més), o desconeguts fins ara (Pere Calders o Francesc Trabal). En definitiva, moltes formes d'escriptura que, a més, abasten una gamma extensa de gèneres, del dietari a la crònica, de la carta a la prosa memorialística, de la impressió viscuda al conte o a la novel·la.

Primer volum de la *Trilogia de la Guerra*

THEMA DND 1DSE-ES-J
2ADC 3MPBGJ-ES-B
ISBN 978-84-18680-61-8

L'AVENÇ Assaig